

**МАГЧЫМАСЦІ МАДЭРНИЗАЦЫЙНАГА ПАДЫХОДУ ў ВЫВУЧЭННІ СТАНАЎЛЕННЯ
І ДЗЕЙНАСЦІ ОРГАНАЎ ГАРАДСКАГА ГРАМАДСКАГА КІРАВАННЯ ПАРЭФОРМЕНАГА ПЕРЫЯДУ
НА ПРЫКЛАДЗЕ БЕЛАРУСКІХ ГУБЕРНІЯЎ**

Т.В. Грышкевіч, БДПУ (Мінск)

Сучасныя даследаванні айчынных гісторыкаў усё часцей заснаваны на мадэрнізацыйнай тэорыі, якая разглядае гістарычны працэс як пераход ад аграрнага (традыцыйнага) да індустрыяльнага грамадства, а ў далейшым і да постіндустрыяльнага. У навуковай літаратуры распрацаваны розныя падыходы да мадэрнізацыйных працэсаў, прапанавана разнастайная іх тыпалагізацыя ў залежнасці ад храналагічных рамак і тых спецыфічных рыс, якія характэрны пэўнай тэрыторыі, стаўшай аб'ектам даследавання. Актualнай становіцца праблема выбару таго ці іншага падыходу для адказу на пастаўленыя даследчыкам пытанні. У гэтым кантэксце вывучэнне такога феномена чалавечай грамадства як горад, яго роля ў мадэрнізацыйных працэсах на беларускіх землях патрабуе асобнага разгляду. Зноў-такі, як частка гэтай больш шырокай праблемы навуковы інтарэс выклікае дзейнасць органаў гарадскога самакіравання ў час істотнай сацыяльнай трансфармацыі, якая вяла да больш глыбокага раздзялення грамадскай ролі паміж горадам і вёскай, да ператварэння яго ў асобную сацыякультурную прастору.

Згодна класічнай мадэрнізацыйнай канцэпцыі (лінеарнай), якая сфарміравалася ў сярэдзіне ХХ ст., у якасці аксіомы падаецца выснова, што індустрыялізацыя і развіццё эканомікі непазбежна выдчуць да істотных, а самае голююнае, становачых змен у сацыяльным і палітычным жыцці, «да дэмакратызцыі грамадства» [6, с. 237]. Лінеарная мадэль мадэрнізацыі заснавана на тым, што ўсе змены з'яўляюцца прагрэсіўнымі і незваротнымі, носяць комплексны, іманентны характар. Мадэрнізацыя выглядае як глабальны працэс, заснаваны на распаўсюджванні пэўных ідэй, тэхналогій, інстытутаў з еўрапейскага цэнтру па ўсёму свету і адначасова абумоўлена здагнутым развіццём нееўрапейскіх рэгіёнаў. Вынікам мадэрнізацыі выступае ўніфікацыя сусветных супольнасцей па заходнееўрапейскаму ўзору [6, с. 228–229]. Прыхільнікі лінейнай канцэпцыі лічаць, што яна найбольш эфектыўна дасягала аналізаваць макрагістарычныя змены, што адбываліся ў парэфармны час на беларускіх землях, з чым складана не згадзіцца [4, с. 45]. У расійскай гістарыяграфіі такі падыход характэрны для работ вядомага даследчыка сацыяльнай гісторыі Б.М. Міронава. Напрыклад, ён адзначае, што да канца ХІХ ст. «сярэднестатыстычны» рускі горад стаў на сваім памерам «сярэднім» і робіць выснову, што гэта даказвае безумоўнасць мадэрнізацыйных з'яў [5, с. 289]. Тым ж механізмам можна назіраць і на беларускіх землях, а калі ўніфіцыраваць адбываўшыся змены і вызначыць «сярэднестатыстычны» горад, то таксама наўяўнасць мадэрнізацыйных пераменаў будзе пераканачнай. Але ў той жа час, гарадскія пасяленні беларускіх губерняў у абсалютнай большасці адносіліся да «малых» гарадоў не толькі ў канцы ХІХ ст., але і напярэдадні першай сусветнай вайны (1897 г. – 35 гарадоў (пражывала амаль 242 тыс. чалавек ад агульнай колькасці ў 655 тыс.) з 44; 1913 г. – 32 гарады (амаль 260 тыс. чалавек ад агульнай колькасці ў 933) з 45). [1, с. 105]. Жыццё чалавека ў малых гарадах, практычна, не адрознівалася ад жыцця сельскага жыхара. Такім чынам, лінеарная канцэпцыя пакідае пытанні той жа сацыяльнай трансфармацыі, фарміравання і дзейнасці органаў грамадскага кіравання, іх уплыў на змены ў ментальнасці гараджан і г.д. адносна беларускіх зямель адкрытым. Падыходзіць з пазіцыі лінеарнага развіцця да вывучэння гарадскіх пасяленняў Беларускага парэфармнага перыяду, функцыянавання ў іх структур самакіравання – гэта непазбежна сутыкнуцца пры аналізе эмпірычнага матэрыялу з недасканаласцю прапанаванага падыходу і немагчымасцю адказаць на ўсе пытанні. Фарміраванне і дзейнасць органаў гарадскога грамадскага кіравання ў першыя гады, асабліва ў нязначных па памерах гарадах, насіла ў большасці фармальны характар. Як правіла, даверу да органаў гарадскога самакіравання з боку мясцовага насельніцтва не назіралася. Пацверджаннем становіцца як удзел гараджан у выбарах, так і актыўнасць абраных гласных у працы гарадскіх дум [3, с. 145–148]. Напрыклад, аналізуючы правядзенне выбараў у органы гарадскога самакіравання на тэрыторыі беларускіх губерняў у канцы 1870-х – 1880-я гады, складана знайсці пацверджанне зменам у ментальнасці грамадства. На прыкладзе гарадоў Віцебскай губерні відэаючы, што большасць выбаршчыкаў заставаліся індывідуальнымі. Асабліва гэта тычыцца трэцяга разраду, удзел прадстаўнікоў якога ў выбарах у працэнтных адносінах выглядае нязначным (ад амаль 13 % да практычна 22 %) [2, с. 19]. З'яўляецца праблема пошуку і выбару, зыходзячы з якога падыходу ўсё ж неабходна разглядаць гістарычную рэальнасць, як вырашыць задачу макра- і мікрааналізу.

Ёсць і яшчэ адна акалічнасць, якую нельга пакідаць паза ўвагай. У краінах Заходняй Еўропы фарміраванне палітычна-прававой сістэмы, накіраванай на абарону праваў асобы, з'яўляецца вынікам працяглай барацьбы грамадства. Інакш кажучы, грамадства выступае тут у якасці актара. У Расійскай імперыі мадэрнізацыйныя пераўтварэнні былі ініцыяваны ўрадавымі коламі. Мела месца спроба пераносу заходнееўрапейскіх сацыяльных інстытутаў і працэсаў на расійскую прастору. Відэаючы, што мадэрнізацыйныя змены, прапанаваныя правячымі коламі ў ХІХ ст., істотна апыртыліся, валі магчымасці і лаяльнасць самога грамадства да гэтых пераўтварэнняў, асабліва на ўзроўні невялікіх гарадскіх пасяленняў, з іх адпаведнай нацыянальна-сацыяльнай структурай, узроўнем прамысловага развіцця і г.д. Змены адбываліся, але ці закраналі яны глыбінныя якасці, уласцівыя традыцыйнаму грамадству? Лінейная канцэпцыя супрацьпастаўляе мадэрнізацыю і традыцыйны

нормы, лічачы апошнія перашкоды на шляху паступальнага развіцця. У 70–90-я гады ХХ ст. даследчыкамі была прапанавана шматлінейная мадэль мадэрнізацыі, якая звярнула ўвагу на нацыянальныя асаблівасці, прапанавала альтэрнатыўныя шляхі развіцця традыцыйных грамадстваў, асаблівую ўвагу звярнула на становачую ролю, якую маглі аказаць на мадэрнізацыю чалавек і асобная сацыяльная група. Гэты падыход падаецца для мікрааналізу больш дасканалым.

Паўноку цікавасць таксама выклікае парцыяльнай мадэль развіцця, якая канстатавала факт спынення некаторых грамадстваў на ступені «частковай» мадэрнізацыі. Асаблівая роля ў дадзенай канцэпцыі была адведзена рэлігіі. Прызнавалася, што мадэрнізацыйныя змены могуць закрануць розныя сферы жыцця, сацыяльныя інстытуты, але вера і каштоўнасныя арыентыры застануцца нязменнымі [6, с. 235]. Носьбітамі магчымых сацыякультурных пераўтварэнняў з’яўляюцца пэўныя сацыяльныя слаі. У парэфармны час асноўная маса насельніцтва беларускіх гарадоў падаецца пасіўным удзельнікам мадэрнізацыйных працэсаў, і яны адбываюцца на зусім іншых падставах, чым на Захадзе. Істотную ролю тут адыгрывала тое, што гарадскія пасяленні не з’яўляліся індустрыяльнымі цэнтрамі, дамінавала рамесная і дробнатаварная вытворчасць. Падзел жыхароў гарадскіх пасяленняў на хрысціян/яўрэяў, і захванне яго на доўгі час, таксама стрымлівала пераход да норм індустрыяльнага грамадства. Апошнія, з’яўляючыся найбольш актыўнымі ў гандлёва-прамысловым сэнсе і пераважнай колькасцю сацыяльнай групай, не маглі адчуваць сябе паўнапраўнымі грамадзянамі ў выніку ўрадавай канфесійнай палітыкі. Такім чынам, атрымалася, што тыя, хто мог бы актыўна ўдзельнічаць у мадэрнізацыйных працэсах, былі пазбаўлены такой магчымасці. А тыя, на каго былі разлічаны ініцыятывы правячых колаў, яшчэ ў значнай ступені жылі ў рамках традыцыйнага грамадства. Можна гаварыць аб тым, што мадэрнізацыя праводзілася ўрадам на ўзроўні сродкаў і на мікраўзроўні не закраналася атнанканфесійнай прыналежнасцю гараджан, іх базавыя традыцыйныя каштоўнасці. Мадэрнізацыйным зрухам тагачаснага грамадства ў большай ступені адпавядала гарадавое палажэнне 1892 г., дзе адказныя асобы органаў самакіравання былі прыраўнены да дзяржаўных служачых, а таксама быў устаноўлены кантроль з боку губернскай адміністрацыі. Звужэнне кола выбаршчыкаў, згодна новага палажэння, выклікала абурэнне з боку ліберальнага грамадства імперыі, але і тут можна дапусціць, што дадзеная мера таксама была абумоўлена адпаведнымі станам развіцця грамадства і яго магчымасцю выступаць у якасці носьбіта мадэрнізацыйных працэсаў. Наўрад ці дадзеныя дапушчэнні з’яўляюцца следствам “адстаавання ў развіцці” як гэта тлумачыць лінейная канцэпцыя мадэрнізацыі (вестэрнізацыя). Больш магчымасцей для адказаў прапануе сучасная мадэрнізацыйная парадыгма, згодна якой, прызнаюцца нацыянальныя мадэлі мадэрнізацыі са сваёй сацыякультурнай афарбоўкай; прызнаецца становачая роля сацыякультурнай традыцыі; надаецца ўвага глабальнаму кантэксту, знешнім фактарам; асобная роля адводзіцца сацыяльным актэрам (калектывам і індывідам), устанаўліваецца залежнасць вынікаў мадэрнізацыйных працэсаў ад іх каштоўнасных прыярытэтаў; дапускаецца магчымасць рознай рэакцыі асобных сегментаў грамадства на мадэрнізацыйныя працэсы [6, с. 243–245].

Літаратура

1. Грышкевіч, Т. В., Жытко А. П. Увядзенне гарадскога самакіравання ў краі / Гісторыя Беларусі перыяду капіталізму: вучэб.-метад. дапам. У 5 ч. Ч. 4. Буржуазныя рэформы ў другой палове XIX – пачатку XX ст. / А. П. Жытко, М. М. Забаўскі, А. Ф. Рацкоў і інш. – Мінск: БДПУ, 2009. – С. 67 – 133.
2. Грышкевіч, Т. В. Увядзенне Гарадавога палажэння 1870 г. у гарадах Віцебскай губерні / Актуальныя пытанні сучаснай навукі (да 80-годдзя БДПУ): зб. навук. прац. : у 2 ч. / рэдкал.: А. Ф. Рацкоў (гал. рэд.) [і інш.] – Мінск: БДПУ, 2002. – Ч. 1. – С. 18–20.
3. Грышкевіч, Т. В. Выбары ў органы гарадскога самакіравання на тэрыторыі беларускіх губерняў у 1875–1914 гг. / Т. В. Грышкевіч. – Весці БДПУ. – 2003. – № 3. – С. 144–147.
4. Каханюўскі, А. Г. Сацыяльная трансфармацыя беларускага грамадства ў другой палове XIX – пачатку XX ст.: метадалогія і метадыка аналізу. / А. Г. Кохановский // Российские и славянские исследования : науч. сб. Минск: БГУ, 2009. Вып. 4. С.44–50.
5. Миронов, Б. Н. Социальная история России периода империи (XVIII – начало XX в.): В 2 т. Т. 2 – 2-е изд., испр. – СПб. Изд-во «Дмитрий Буланин», 2000. – 568 с.
6. Побережников, И. В. Теория модернизации: основные этапы эволюции [электронны рэсурс] – рэжым доступу – <http://elar.ufru.ru/bitstream/10995/2769/1/pristr-04-10.pdf>– датадоступу 14.10.2014.